

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1923>

Volume 6 Issue 8, p. 781-800, October 2013

FAHREDDİN ER-RÂZİ'NİN İ'CÂZU'L-KUR'ÂN ANLAYIŞI*

*THE İ'CÂZ (UNIQUE STYLE) OF THE HOLY QU'AN ACCORDING TO
FAKHRADDİN AR-RAZÎ*

Yrd. Doç.Dr. Abdülmuttalip ARPA

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Abstract

Almost all Muslim scholars are in the opinion that the unique miracle of the Prophet Muhammad is the Qur'an. But the problem discussed among them from the very beginning is the form and the merit of this miracle. In this context a lot of opinion have been put forth. We see that these opinions put forward are focussed on the following concepts or subjects: *Sarfa*, message of the Qur'an from unseen, its eloquence, its psychologic effect, its richness of content. Every one of these approaches has been criticized on the ground that it is not happened to all verses. Although we can say that the rethoric of the Qur'an and sarfa are valid for all verses, it is not possible that the same position is valid also for other forms of Qur'an glorious style (*i'câz*). While the Mutazilah had coserned mainly with the sarfa (feature of consicion), the scholars of Ahlu Sunnah had focussed on tne rethorical forms of Consicion.

In this paper we tried to describe the emergence of the idea of 'uniqueness of its style' and its course in Islamic hitory of thought. Then, we tried to analyze the thoughts of Fahraddin ar-Râzi with special referance to the problem of consicion. In this study our main sources are his Works, *Nihayetü'l-İcâz fî Dirayeti'l-İ'câz* and *Tefsîru'l-Kebîr*.

Key Words: Consicion, eloquence, sarfa, style, verse.

---

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

Öz

Mucize, Peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, bu davasının doğruluğunu ispat için Allah'ın izin ve kudretiyle gösterdiği harikulâde şeylerdir. Peygamberlerin ortaya koymuş oldukları mucizeler, kendi dönemlerinde daha çok öne çıkan hadiselerle ilgilidir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mucizesinin de Kur'ân'ı Kerim olduğu İslam âlimlerince müsellemler bir konu olmakla birlikte söz konusu 'icâz'ın hangi açıdan tezahür ettiği hususu öteden beri tartışılmış, bu bağlamda birçok görüş ortaya atılmıştır. İleri sürülen görüşler genel bir tasnife tabi tutulduğunda bu görüşlerin; sarfe, gaybi haberler verme, beyân üslûbu, psikolojik etkileme ve ilmî muhteva etrafında şekillendiği görülür. Bu yönlerden her biri, yalnız başına bütün ayetlerde bulunmadığı gerekçesiyle âlimler tarafından çeşitli eleştirilere tabi tutulmuştur. Bunlardan sarfe ve beyân üslûbu tüm Kur'ân için geçerli olabilecek iken aynı durum öbür 'icâz vücûhları için pek mümkün görülmemiştir. Yine sarfe yönü daha çok Mu'tezilî âlimler arasında benimsenirken, beyân üslûbu ise daha çok Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından benimsenmiştir.

Bu çalışmada konuya bir altyapı teşkil etmesi amacıyla öncelikle İslam düşünce tarihinde 'icâz düşüncesinin ortaya çıkışı ve tarihi seyri üzerinde duruldu; ardından Fahrettin er-Râzî'nin konuyla ilgili düşüncelerini dile getirdiği belâgate dair *Nihayetü'l-İcâz fî Dirayeti'l-İcâz* ve *et-Tefsîru'l-Kebîr* adlı eserleri üzerinden onun 'icâz anlayışı incelenmeye çalışıldı. Tefsir tarihinde önemli bir konumda olan er-Râzî'nin 'icâz ilgili görüşleri bir hayli önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: 'icâz, fesâhat, sarfe, üslûb, nazım.

Giriş

Kur'ân'ı Kerim, Allah (c.c) tarafından Cebrail (a.s) aracılığıyla insanları hidayete erdirmek üzere Hz. Peygambere nazil olmuş ve risaleti için de en büyük mucizesi kılınmıştır.¹ Kur'ân, Hz. Peygambere inanmayanlara ve yalanlayanlara karşı kendisinin bir benzerini getirmeye çağrıda bulunmuş ve bunun imkânsız bir durum olduğunu vurgulayarak onlara meydan okumuştur. Böylece O, Hz. Peygamberin en somut ve nesnel bir mucizesi olma vasfını kazanmıştır.

Kur'ân'ın inkârcılara yönelttiği bu meydan okuma(tehaddî)nin sübûtu ve inkârcıların buna karşı aciziyeti hususunda ulema arasında herhangi bir tereddüt söz konusu değil iken, onun hangi yönden meydan okuduğu hususunda birtakım görüş ayrılıkları vardır. Maalesef birçok konuda olduğu gibi bu meselede de bazı ideolojik ve mezhebî kaygı ve eğilimlerin devreye girdiği ve meselenin bu doğrultuda teorize edilme uğraşı içerisinde ele alındığı görülmektedir. Nihayetinde mesele, söz konusu

¹ Gümrukçüoğlu, Süleyman, "Kur'ân'da Allah ve İnsan Arasındaki İletişim Kodları" The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS), C. 6, S. 4, April 2013, s. 843-844; Boz, Halit, Kur'ânî Medeniyet ile Diri Kalmak, The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS), C. 6, S. 1, January 2013, s. 428.

bu teorik tartışmalar içerisinde daha da anlaşılabilir bir hale gelmiş ve günümüzde de bu karmaşıklık varlığını devam ettirmektedir.²

Kur'ân'ın vahiy kaynaklı özelliği, hem aklî hem de naklî açıdan olmak üzere iki delille sübût bulunmuştur. Naklî deliller hususunda inkârcılar her zaman itirazda bulunmuş ve birtakım şüpheler ileri sürmüşlerdir. İşte bu durumda onun itiraz edilemeyecek yönü olan aklî delil(i'câz)inin ideolojik yapıları teorik tartışmalara boğdurulmadan objektif bir şekilde ele alınması meselenin izahı için son derece önem arz etmektedir.

Kaynaklara bakıldığında meselenin umumiyetle genellemeci bir yaklaşımla ele alındığı ve *Kur'ân her yönüyle mucizedir* gibi genel hükümler verilerek meselenin ispatına çalışıldığı görülmektedir. Kur'ân'a daha çok amelî açıdan yaklaşım ve ona ta'zîmde bulunma duygusunun böyle bir yaklaşıma sebebiyet verdiği muhtemeldir. Oysa Kur'ân'ın böyle bir yaklaşıma ihtiyacı olmadığı, onun gerçek i'câz mahiyetinin tespiti, hem mesajının daha iyi anlaşılmasına hem de yüceliğinin ortaya konmasına imkân sağlayacaktır.

1. İ'câz Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Sözlükte "güç yetirememek, yapamamak" anlamındaki **عجز** kökünden türetilen i'câz kelimesi, "aciz bırakmak" anlamına gelmektedir.³ Bir şeyi aciz bırakan şeye de mucize denir. Mucize'nin aslı, mu'cizdir; sonundaki "t" harfi, mübâlağa içindir. Zıddı ise kudrettir. Arap dilinde "Onu aciz bıraktım" demek için **أعجزت فلانا** denilir.⁴ Kur'ân'ı Kerim'de de Adem (as) ın oğlunun diliyle şöyle denilmiştir: **قَالَ يَا وَيَلَّتْنا أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا** "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki...?"⁵

Bir terim olarak da genellikle "Kur'ân'ın, sahip bulunduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin ortaya konamaması" diye tarif edilir.⁶ Bu tarifte yer alan edebî üstünlük ifadesi Arap diline vâkıf olan edipleri, muhtevâ üstünlüğü ise bunlarla birlikte bütün akl-ı selîm ve ilim sahibi insanları ilgilendirmektedir. İşte bu yönleriyle Kur'ân evrensel bir ilâhî mesaj haline gelmektedir.⁷

² Arpa, Enver, "İ'câzu'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım" AÜİFD, XLIII (2002) S. 1, s. 81.

³ el-İsfahânî, Rağîb, *el-Müfredât*, thk. Muhammed Halefullah, Mektebetu Anclo el-Misriyye, Kahire ty. s. 484.

⁴ ez-Zebîdî, Muhammed Murteza, *Tâcu'l-Arûs*, Kuveyt 1975, "a-c-z" mad., XV, 200-201; el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 484.

⁵ Mâide, 5/31.

⁶ Cürçânî, Muhammed b. Ali, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1992, s. 282; Suyûtî, Celâleddin, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Mustafa Dib, Alboğa), Dâru İbn Kesir, Dimaşk, II, 1001; ez-Zerkânî, Muahammed Abdulazim, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2. Baskı, I, 73; Abbas, Fadıl Hasan, *İtkânü'l-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Furkân, Amman 1997. s. 110.

⁷ Arpa, Abdulmuttalip, "İzzuddin b. Abdusselam ve Kur'ân Çalışmaları", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 21, (2010/1) s. 25.

Bir şeyin mucize sayılabilmesi için bazı şartların tahakkuk etmesi gerekir. Müfessir el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân* adlı tefsirinde söz konusu şartları şöyle dile getirir:

- 1-Allah'ın dışında hiç kimsenin ona güç yetirememesi.
- 2-Harikulâde bir iş olmalı.
- 3-Risâlet sahibi onunla davasında istîshadda bulunmalı.
- 4-Mucize, benzerini isteyen kişinin amacına uygun bir şekilde gerçekleşmeli.
- 5-Hiç kimse meydan okunan şeyin benzerini muâraza maksadıyla yapamamış olmalı.⁸

Kur'ân'da *İ'câzu'l-Kur'ân* terkihi geçmemekle birlikte Kur'ân-ı Kerim'in beşer sözü değil, insanların benzerini meydana getirmekten aciz kaldıkları ilâhî bir kelâm olduğu hususu ısrarla vurgulanmaktadır. Hz. Peygamberin nübüvvetini inkâr edenlere karşı Kur'ân'ın yeterli bir mucize olduğu Ankebût suresinde (29/50-51) açıklanmış, eğer güçleri yetiyorsa bütün destekçilerini de yanlarına alarak ona benzer bir eser meydana getirmeleri istenmiş, fakat onlara bunu asla yapamayacakları da ifade edilerek inkârcılara meydan okunmuştur.

*"Eğer doğru söylüyorlarsa onun sözlerinin bir benzerini meydana getirsinler."*⁹ *"De ki, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini meydana çıkarmak için toplansalar onun benzerini meydana getiremezler."*¹⁰

Kur'ân'da *i'câz* sıklıkla vurgulanmakla birlikte daha çok Kur'ân'ın pratik/amelî boyutu üzerinde yoğunlaşılın sahâbe ve tabiîn devirlerinde konu üzerinde pek durulmamış, ancak hicri üçüncü yüzyılın başlarından itibaren birtakım hâricî etkenler vesilesiyle âlimlerin üzerinde önemle durduğu bir konu hâline gelmiştir. Nitekim bu asırla birlikte *İ'câzu'l-Kur'ân* sadedinde, *"Me'âni'l-Kur'ân"*, *Mecâzu'l-Kur'ân"* ve *"Nazmu'l-Kur'ân"* gibi birçok eser kaleme alınmıştır. Hicri IV. asra gelindiğinde ise *"İ'câzü'l-Kur'an"* kavramının ortaya çıktığını ve sadece bu konuya hasredilmiş eserlerin telif edildiğini görüyoruz. Ebü'l-Hasan Ali b. İsa er-Rummânî (v.386h.)'nin *en-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'ân'ı*, Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâb (v.388h.)'nin *Beyânü İ'câzi'l-Kur'ân'ı*, Ebubekr el-Bâkîllânî (v.403h.)'nin *İ'câzü'l-Kur'ân'ı* ve Kadı Abdülcabbar (v.415h.)'in *el-Muğnî* isimli meşhur kitabının *İ'câzü'l-Kur'ân* cüzü bu dönemde kaleme alınmış önemli eserlerdir. Hicri V. ve VI asırlarda Abdülkahir el-Cürçânî(v.471h.)'nin *Delâilü'l-i'câz* ve *er-Risâletü's-Şâfiye*¹¹, adlı eserleriyle İzzüddin b. Abdusselam (v. 660h.)'a ait *el-İşâre ila'l-Îcâz fi ba'zi Envâi'l-Mecâz* adlı eserle *İ'câzu'l-Kur'ân* çalışmaları altın çağına kavuşmuştur.¹²

⁸ el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru Alemlî'l-Kutub, Riyad 2003, s. 69-71.

⁹ Tûr, 52/34.

¹⁰ İsrâ, 17/18.

¹¹ Bu risâle, Rummânî'nin *"en-Nüketü fi İ'câzi'l-Kur'ân"* ve Hattabi'nin *"Beyânü İ'câzi'l-Kur'ân"* ile birlikte *"SelâsüResâil fi'l-İ'câz"* ismiyle Mısır'da Darü'l-Meârif tarafından neşredilmiştir.

¹² Geniş bilgi için bkz. Şeyhûn, Mahmud es-Seyyid, *el-İcâz fi Nazmi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Kuliyyatü'l-Ezheriyye, Kahire 1978, s. 25-61; Arpa, *"İzzüddin b. Abdusselam ve Kur'ân Çalışmaları"*, s. 26.

Daha sonraki dönemlerde ise âlimlerin, daha çok bu konuda yazılmış bilgi ve düşünceleri derlemekle iktifâ ettikleri görülmektedir. Celâleddin es-Süyûtî (v.911 h.)'nin *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân* isimli kitabındaki "Faslu İ'câzi'l-Kur'an", Muhammed Abduh (v.1905)'un *Tefsiru'z-Zikri'l-Hakîm* isimli tefsirinde son derece vecîz ve özet bir şekilde kaleme aldığı "Faslu Vucûhi'l-İ'câz" gibi çabalar buna örnek gösterilebilir.¹³ Abduh'un bu bahsi vecîz olmasına rağmen son derece faydalı bir çalışma görülmüştür. Abdülkahir el-Cürçânî'nin *Delâilü'l-İ'câz* ve *Esrârü'l-Belâğ*e isimli eserleri uzun yıllar gözden uzak kalmış ve Abduh'un bu konuda gösterdiği çabalarla âlimlerin ve araştırmacıların ilgisini çekmeye başlamıştır. Abduh, hem el-Ezher Üniversitesinde hem de özel derslerinde bu iki kitabı okutmuş böylelikle araştırmacıların dikkatini onlara yöneltmiştir.¹⁴

Çağımızda da bazı ilim adamları, bu konuyu yeniden gündeme taşıyarak müstakil eserler hâlinde te'lif etmişlerdir. Bu çağda i'câz konusunda kaleme alınan ilk eser, Mustafa Sadık er-Rafî'nin *İ'câzü'l-Kur'an ve'l-Belâğetu'n-Nebeviyye* isimli kitabıdır. Ondan sonra Muhammed Abdullah Draz'ın *en-Nebeü'l-Azîm*¹⁵, Seyyid Kutub'un *et-Tasvîrü'l-Fenni fi'l-Kur'ân*, Bediüzzaman Said Nursî'nin *İşârâtü'l-İ'câz* ve Aişe Abdurrahman'ın *el-İ'câzü'l-Beyânî fi'l-Kur'ân* isimli kitapları te'lif edilmiştir.¹⁶

Kur'ân'da i'câz'ın varlığı hususunda İslam âlimleri arasında bir tereddüt hâsıl olmamıştır. Ancak onun hangi açıdan benzerini meydana getirmeye davet ettiği hususunda bir görüş birliği sağlanamamıştır. Suyûtî el-İtkân'da bu konuda ileri sürülen görüşleri 22 maddede toplamaktadır.¹⁷ Bu görüşler incelendiğinde çoğunun

¹³ Bintu's-Şati', Aişe Abdurrahman, *el-İ'câzü'l-Beyânî li'l-Kur'ân*, Darü'l-Mearif, Mısır 1971, s. 34.

¹⁴ Abbas, Fadıl Hasan, *İ'câzü'l-Kur'ân*, Amman, 1991. s. 93; Arpa, Enver, "İ'câzu'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", s. 83.

¹⁵ Suat Yıldırım tarafından "En Mühim Mesaj Kur'an" ismiyle Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

¹⁶ Arpa, *agm*, s. 83-84.

¹⁷ Suyûtî bu görüşleri kısaca şöyle aktarır:

1. Bir gruba göre tehadî, zâti sıfatlardan olan kelâm-ı kadîm'i talep etmektir. Buna göre Araplar güç yetiremeyecekleri bir şeyle tehadîye tabi tutulmuşlardır.

2. Nazzam, i'câz'ın Sarfe ile vuku bulduğunu iddia etmiştir.

3. Başka bir gruba göre Kur'an'ın i'câz yönü, ondaki gelecekle ilgili haberlerdedir. Zira Araplar, böyle bir hususu gerçekleştirmekten acizdirler.

4. Bir diğer gruba göre ise onun i'câzi, geçmiş ümmetlerin haberlerinden bahsetmesindedir.

5. Bir görüşe göre Kur'an'ın i'câzi, herhangi bir şekilde açığa vurulmadığı halde gönüllerdeki bilgileri açığa çıkarmasıdır.

6. Kadî Ebübekr el-Bâkılânî'ye göre Kur'an'ın i'câzi, metninin sahip olduğu nazm ve te'lifindedir. Çünkü O, bununla, Arap kelimelerinde bilinen bütün nazımlardan ayrılmaktadır.

7. Fahreddin er-Râzi'ye göre onun i'câzi, fesâhatinde, üslûbunun eşsizliğinde ve her türlü noksanlıktan salim olmasıdır.

8. ez-Zemlekânî'ye göre onun i'câz yönü, kendisine has te'lifindedir.

9. İbn Atiyye, onun i'câz'ının nazmında, manalarının sıhhatinde ve kelimelerindeki fesâhatinde olduğunu savunmuş ve bunu cumhuru ulemâya izafe etmiştir.

birbiriyle bağlantılı ve iç içe olduğu, genel bir tasnife tabi tutulduğunda ise bu görüşlerin; *sarfe*¹⁸, *gaybi haberler verme*, *beyân üslûbu*, *psikolojik etkileme* ve *ilmî muhteva* etrafında şekillendiği görülür.¹⁹

Bu vecihlerden her biri, yalnız başına bütün ayetlerde bulunmadığı gerekçesiyle âlimler tarafından çeşitli eleştirilere tabi tutulmuştur. Bunlardan sarfe ve beyân üslûbu tüm Kur'ân için geçerli olabilecek iken aynı durum öbür i'câz vücûhları için mümkün görülmemiştir. Yine sarfe yönü daha çok Mu'tezilî âlimler arasında benimsenirken, beyân üslûbu ise daha çok Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından benimsenmiştir.²⁰

2. Fahreddin er-Râzî ve İ'câzu'l-Kur'ân

Rey şehrinde H. 543 tarihinde doğan er-Râzî, ilk eğitimini babasından aldıktan sonra Kemaleddin es-Simnânî ve Meccuddîn el-Cîlî gibi döneminin ünlü hocalarının ders halkalarına katılarak tedrisâtını sürdürdü. Cürcân, Tûs, Herât, Harizm, Buhâra,

10. Hâzım, *Minhâcü'l-Buleğâ* isimli eserinde Kur'an i'câz'ının, ondaki belâğat ve fesâhatin tüm yönleriyle her asırda üstün kalmasında, hiçbir zaman kimsenin onun benzerini yapamamasında aranması gerektiğini savunmuştur.

11. el-Merâkişî, Şerhül-Misbâh adlı eserinde Kur'an'ın mucizevi yönünün, beyân yönü olduğunu savunmuştur.

12. Rağîb el-İsfahânî, onun i'câz'ının kendisine has nazmı olduğunu savunmuştur.

13. es-Sekkâkî, onun i'câz'ının beyân ve meânî yönlerindeki üstünlüğünde olduğunu savunmuştur.

14. el-Hattabî, onun i'câz'ının her türlü belâğat özelliklerine sahip olmasında yattığını savunmuştur.

15. el-Hattabî'nin ileri sürdüğü diğer bir yön ise, Kur'an'ın kalplerde ve gönüllerde oluşturduğu etkidir.

16. İbn Surâke, onun mu'ciz yönü olarak tüm bu sayılan görüşlere ilaveten, bir de ta'dâd edilmesi güç olan ilimleri havî olmasını ileri sürmüştür.

ez-Zerkeşî, el-Burhân' da zikri geçen tüm bu görüşlere ilaveten Kur'an'ın şu yönlerden de mu'ciz olduğunu savunmuştur.

17. İnanmış olsun olmasın dinleyen herkesin kalbine korku salması.

18. Okuyan ve dinleyen kişi için daima yepyeni olarak kalması ve eskimemesi.

19. Metnindeki son derece veciz kullanıma rağmen, zevk verici bir yapıda olması. Zira, beşer kelamının, bu derece veciz kullanımla birlikte, zevk verici olması genellikle zordur.

20. Son kitap kılınması, başka bir kitaba ihtiyaç bırakmaması, diğer kitapların açıklama hususunda, bazen ona müracaat etme ihtiyacı içerisinde bulunması.

21. er-Rummânî, onun i'câz'ının, inkarcıların, yapılan tüm tehdîlere rağmen, şiddetle ihtiyaç duydukları halde ona muâraza etmemesi, belâğat, gelecekle ilgili haberler vermesi, olağan dışı ve her türlü mucizeden üstün

olması yönleriyle gerçekleştiğini savunmuştur.

22. Kadı İyâz ise, Kur'an'ın, veciz ibareler, belâğat, benzersiz üslûb, gaybdan haber verme ve geçmişlerin hikayelerini anlatma yönüyle mu'ciz olduğunu savunmuştur. Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, s. II/311-322; Zerkeşî, Bedruddin Muhammed, *el-Burhân fî Ulûmi'k-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut 1957, II; 93-107; Arpa, Enver, *İ'câzu'l-Kur'an*, s. 86-88.

¹⁸ Sarfe teorisinin mucidi olarak kabul edilen Nazzâm sarfe hakkında şöyle der: Kur'ân'ın i'câzı sarfe ile vaki olmuştur. Allah (cc), Arapları akıl ve yetenek olarak imkanları dahilinde olduğu halde, akıllarını selbederek, Kur'ân'ın dışından hâricî bir sebeple ona muârazada bulunulmaya mani olmuştur. Bkz. Abbas, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 99.

¹⁹ Geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, aynı yer; Arpa, Enver, "İ'câzu'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", s. 88.

²⁰ Abbas, Fadıl Hasan, *İ'câzu'l-Kur'ânî'l-Kerim*, s. 38.

Semerkant, Hucend, Belh ve Gazne gibi beldelere ilmî seyahatlerde bulundu ve oralarda Mutezilî, Batınî ve Kerâmî gruplarla birtakım ilmî münâzaralara girdi. Üstün zekası, güçlü hafızası, etkili hitâbetiyle kısa sürede şöhrete kavuşan ve VI. (XII) asrın büyük mütefekkirlerinden biri olarak kabul edilen er-Râzî, kelâm, fıkıh usulü, tefsir, Arap dili, felsefe, mantık, astronomi, tıp ve matematik gibi döneminin birçok ilimlerini öğrenip bu alanlarda eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir.²¹

Dinî ilimler alanında meşhur olan Râzî'nin daha çok temâyüz ettiği alanlar tefsir ve kelâm ilimleridir. Tefsirinde dirayet metodunu başarıyla uygulamış ve bu anlamda kendisinden sonraki müfessirlere ciddi derecede kaynaklık etmiştir. Ayrıca tefsirinde döneminin mevcut ilimlerinden faydalanan Râzî, ilmî tefsir hareketine de öncülük etmiştir.

İnceleme alanımız olan İ'câzu'l-Kur'ân düşüncesini daha çok kelâmî bağlamda ele alan Râzî, konuyla ilgili görüşlerini daha çok *Nihâyetu'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz* adlı eseri ile *Tefsîru'l-Kebîr*'inde dile getirir. Râzî, *Nihâyetu'l-İcâz*'ın ön sözünde kitabının aslının Abdulkahir el-Cürçânî'nin *Delâilu'l-İ'câz* ve *Esrâru'l-Belâğa* adlı eserlerinden oluştuğunu ifade ederek söz konusu kitaplarda gereksiz detay ve uzatmalar olduğu, bâb ve fasılların düzensiz verildiği gibi gerekçelerle bu kitaplara yeni bir düzen verme, özlü ve sistemli bir şekle sokma amacıyla eserini kaleme aldığını belirtir.²² Bu mülâhazadan hareketle Râzî'nin İ'câzu'l-Kur'ân'la ilgili görüşlerinin tespitinde söz konusu eserinden daha sonra kaleme aldığı *Tefsîru'l-Kebîr*'deki görüşleri bizim için esas teşkil edecektir. Biz yine de her iki eserdeki görüşleri birlikte ele alarak bütüncül bir yaklaşımla neticeye varmaya çalışacağız.

Hz. Peygamberin nübüvvetini Kur'ân'ın İ'câz'ına dayandıran Râzî,²³ *Nihâyetu'l-İcâz*'ında Kur'ân'ın hangi vechiyle mu'ciz olduğu konusunu gündeme

²¹Yavuz, Yusuf Şevki, "Fahreddin er-Râzî" mad. *DİA*, XII, 89.

²² Râzî, Fahreddin, *Nihâyetu'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz*, (thk. Nasullah Hacımüftüoğlu) Daru Sadr, Beyrut 2004, s. 25.

²³ Gerçi Râzî, her ne kadar eserlerinin çoğunda nübüvveti mucize deliline dayandırıyor olsa da bazı eserlerinde nübüvveti sosyolojik ve epistemolojik delillerle ispatlamaya çalışır. Ona göre nübüvvetin ispatı mucize ile imkan dahilinde ise bu itiraza müsait bir durumdur. Râzî'ye göre insan medenî bir varlık olup, toplum içinde yaşamak zorundadır. Sosyal düzende herkesin uyması gereken birtakım kurallar vardır. İnsanların farklı bakış açılarına sahip olmaları, ayrıca doğru ve adaletli kural ve ilkeleri keşfedecek bilgi kaynaklarından mahrum olmaları gerçeği, sosyolojik olarak herkesin kabul edip uyacağı temel kuralları belirleyecek seçkin bir kimsenin varlığına ihtiyaç gösterir ki bu da normal insanlardan farklı özellikler taşıyan peygamberdir. Râzî'nin epistemolojik deliline göre de insanlar, kendilerine mutluluk ve yetkinlik sağlayacak dinamikler olan kuvve-i nazariyye ile kuvve-i ameliyye açısından hem kusurlu hem de farklı derecelere sahiptirler. Bundan dolayı her iki kuvveye sahip olan peygamberlerin yardımı olmadan dünya ve ahiret saadetine erişemezler. İşte bu noktada peygamberlere ihtiyaç olmaktadır. Râzî, Fahreddin, *el-Mebâhisu'l-Meşrikiyye*, (nşr. Mu'tasım-Billah el-Bağdâdî), Beyrut 1990, II, 555-556; *en-Nübüvvât*, (nşr. Ahmed Hicâzî, es-Sekkâ), Beyrut 1986, s. 171-191; Yavuz, Yusuf Şevki, "Fahreddin er-Râzî" *DİA*, XII, 92; ez-Zerkan, Muhammed Salih, *Fahrüddin er-Râzî ve Erâuhu'l-Kelâmiyye ve'l-Felsefiyye*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1963 s. 550.

getirerek konuyla ilgili dört görüşü belirtip, onlarla ilgili değerlendirmelerde bulunur. Râzî ilgili görüşleri; *Sarfe veya fesâhat, alışılmamış (garip) üslup, tenâkuza mahal vermemesi, gayba ait haberler ve farklı ilimleri ihtiva etmesi* gibi başlıklar altında sıralar. Şimdi Râzî'nin i'câzla ilgili görüşlerinin izahına geçelim.

a. Sarfe ve fesâhat ikilemi

Lügavî olarak “def etmek, bertaraf etmek, uzaklaştırmak” anlamına gelen sarfe, Arapların Kur’ân’ın bir benzerini veya bir sure’nin benzerini yapamamalarının sebebi Allah (cc)’ın onları böyle bir şeyi istemekten sarf etmesi ve bunu yapabilme yeteneğini onlardan çekip alması şeklinde açıklanmıştır.²⁴ Başta en-Nazzâm olmak üzere daha çok Mutezilî âlimler tarafından benimsenen sarfe görüşüyle ilgili açıklamaları aktardıktan sonra Râzî, konuyla ilgili eleştirilerini üç noktada dile getirir.

-Arapların Kur’ân’a muârazada bulunamamaları, Allah’ın onlarda var olan bu yeteneği almasıyla söz konusu olsaydı, Kur’ân’ın fesâhatini bu şekilde büyütmezlerdi. Aksine tâkat ve imkânları olduğu hâlde bunu *niçin yapamıyoruz* diye bir reflekste bulunmaları gerekirdi. Bu durum aynen bir peygamberin ümmetine “Benim mucizem elimi şimdi başımın üstüne koymamdır” demesi ve insanlardan da aynı harekette bulunmalarını isteyip onların güçlerinin buna yetmemesi gibidir. Bu durumda buradaki fevkaladelik Peygamberin o basit hareketi yapabilmesi değil, kendilerinin o basit hareketi yapamamalarıdır. Arapların Kur’ân’ın fesâhati karşısındaki şaşkınlıklarına yönelik elimizdeki kesin olan bilgi, yukardaki Nazzâm’a ait olan sarfe görüşünü yanlış kılmaktadır.

-O günkü Arapların sözlerinin fesâhat seviyesi, tehadî olayından önceki ile sonraki arasındaki fark, Kur’ân ile tehadî olayından sonraki sözleriyle olan fark gibi olması gerekirdi. Söz konusu fark tahakkuk etmediğine göre bu görüş geçersiz olmuş olur.

-Bilinen söz kalıplarının kısa bir zaman diliminde unutulması, aklın zevâli anlamına gelmektedir. Tehaddî’den sonra da Arapların aklî dengelerinin yerinde olduğuna dair bilimiz, Nazzâm’ın görüşünü yine geçersiz kılmış olmaktadır.²⁵

Mantıksal örgüler çerçevesinde sarfe görüşünü çürütmeye çalışan Râzî, birinci noktadaki açıklamasında görüldüğü üzere Kur’ân’ın i’câzını Kur’ân dışında aranmasına karşı çıkmaktadır. İkinci ve üçüncü noktadaki açıklamalarıyla söz konusu görüşünü destekleyerek düşüncesinde ısrarlı görünmektedir.

Ancak Râzî, tefsirinde konuyu daha geniş bir şekilde ele alarak farklı açılardan konuya yaklaşır. Bakara suresindeki;

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

“Eğer kulumuza indirdiğimiz (Kur’an)’den şüphe içindeyseniz, o zaman, siz de

²⁴ el-Hatîb, Abdulkarim, *el-İcâz fî Dirâsâti’s-Sâbikîn*, Beyrut 1964, s. 364; Râfî, Mustafa Sadık, *İcâzu’l-Kur’ân*, Daru’l-Kitâbi’l-Arabi, Beyrut, 1973, s. 146; el-Kattân, Mennâ’, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Beyrut, 1980, s. 261.

²⁵Râzî, *Nihayetu’l-İcâz*, s. 27.

bunun benzeri bir sure getirin. Ve eğer doğru sözlüyseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi (kendilerine güvendiğiniz yardımcılarınızı) çağırın. Ama yapamazsanız -ki kesin olarak yapamayacaksınız bu durumda kafirler için hazırlanmış ve yakıtı insanlar ile taşlar olan ateşten sakının"²⁶ ayetlerin tefsirinde Kur'ân'ın mu'ciz oluşunun iki yol ile izah edilebileceğini belirtir.

1. Yol: Kur'ân'ın durumu şu üç şeyden birisine dahildir:

- a. Kur'ân, fasîh insanların sözleriyle eşdeğer konumdadır.
- b. Kur'ân, fasîh insanların sözlerine doğal bir üstünlük arz eder.
- c. Kur'ân, fevkalâde bir şekilde fasîh insanların sözlerinden üstünlük arz eder.

İlk iki ihtimal i'câz'ın ruhu ve temel kriterleriyle bağdaşmayacağından geriye üçüncü ihtimal kalmaktadır. İlk iki ihtimalin uygun görülmemesinin sebebi şöyle açıklanabilir: Söz konusu ihtimallerin doğru kabul edilmesi durumunda o günkü fasîh Arapların veya sonrakilerin bireysel ya da toplu olarak Kur'ân'ın bir benzerini veya bir suresinin benzerini getirmeleri gerekirdi. Onların arzu ve gayret içerisinde oldukları ve buna rağmen bir benzerini meydana getirememeleri onların bu konuda aciz kaldıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Buradan da Kur'ân'ın onların sözlerine benzemediği, Kur'ân ile onların sözleri arasındaki farkın alışılmış bir fark olmadığı, aksine arada harikulâde bir farkın bulunduğu, netice olarak da Kur'ân'ın mu'ciz olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

2. Yol: Kur'ân'la ilgili iki ihtimalden bahsedilebilir:

Denilebilir ki Kur'ân, fesâhatte ya i'câz seviyesine ulaşmıştır veya ulaşamamıştır. Eğer ulaşmışsa, onun mucize olduğu zaten sabit olmuş demektir. Eğer ulaşamamışsa bu durumda, benzerini meydana getirerek onunla muârazada bulunmak imkân dâhilinde olurdu. Ancak muârazada bulunmaları mümkün olduğu ve yine onları bu muârazaya sevkeden birçok sebep bulunduğu hâlde, bunu yapamamış olmaları harikulade bir hadisedir. Bu durum, bir mucize olmuştur. Böylece de Kur'ân'ın her halükarda mucize olduğu ortaya çıkmıştır. Bizce bu ikinci yol daha doğrudur.²⁷

Yukarıda görüldüğü üzere Râzî'nin Kur'ân'ın i'câz'ı sadedinde açıklamaya çalıştığı her iki yolun aynı konudan ve aynı mantıksal gerekçelerle, farklı bakış açılarıyla ulaşılmış bir düşünce olduğu görülmektedir. Ancak burada dikkatimizi çeken husus, yukarıda Nihayetu'l-İcâz'da sarfe'ye yöneltilecek olumsuz eleştirilerden sanki bir vazgeçilmişlik veya aynı kararlılık görülmemektedir. Özellikle ikinci yol hakkındaki *bizce bu ikinci yol daha doğrudur* ifadesi, sanki onun, Kur'ân'ın i'câz'ını Kur'ân'ın dışında aradığı izlenimini uyandırmaktadır. Burada Râzî'nin, tefsirini daha sonra yazması mülâhazasından hareketle i'câz'la ilgili fikir mi değiştirdiği yoksa iki

²⁶ Bakara, 2/23-24.

²⁷ Râzî, Fahreddin, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 106-107.

görüş arasındaki çelişkiyi te'vîl yoluyla bağdaştırmaya çalıştığı düşüncesi mi söz konusudur? Bunun anlaşılması için diğer tehdî ayetlerindeki açıklamalarına bakmak gerekir.

Ancak yukardaki ayetin siyâk-sibâkına bakıldığında, ayette öncelikle inkârcıları Kur'ân'ın Allah (cc) indinden geldiğine inandırma gayreti ve vurgusu görülmektedir. Râzî de bu amaca uygun olarak Kur'ân'ın bu gerçeğini mantıksal ilişkiler muvâcehesinde ispatlama gayreti içerisinde. Râzî'nin i'câz'la ilgili açıklamalarını sürdürdüğü *وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ* "Ona, 'Rabbinden bir mucize indirilse ya' diyorlar"²⁸ ayetinin tefsirinde söylediği "o grubun bunu ortaya atmalarına sebep, Kur'ân'ın muciz olmasını kabul etmemeleridir" ifadesi de²⁹ bunu doğrulamaktadır.

Râzî bu meyandaki açıklamalarına Yûnus suresindeki ayetlerle devam etmektedir.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَنْطَعْتُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Yoksa: 'Bunu kendisi yalan olarak uydurdu' mu diyorlar? De ki: 'Bunun benzeri olan bir sure getirin ve eğer gerçekten doğru sözlüyseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi çağırın.'³⁰

Râzî, Bakara suresinin 23. ayeti ile bu ayeti karşılaştırmalı ele alarak birtakım sorgulamalarda bulunur. Ona göre *مثل* /benzeri, kelimesinin Bakara suresinde *من مثله* burada ise *بسورة مثله* şeklinde kullanılmasının farklı anlamlara matuf yorumlanmasından ötürüdür. O, bu yorumlamaları şöyle açıklar:

مِنْ مِثْلِهِ ifadesindeki zamirin neye râci olduğu hususunda iki ihtimal vardır.

a. Zamir, *مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا* 'daki *ما* 'ya râcidir. Buna göre anlam, fesâhat ve hüsnü nazımda onun vasıflarını taşıyan bir sure getirin.

b. Zamir, *عَبْدِنَا* lafzına râcidir. Yani, bunu ümmî, kitap okumamış ve hiçbir âlimden ders almamış bir insan olan Hz. Muhammed (sav) gibi birisi getirsin, demektir.

Râzî, ulemanın çoğunun birinci görüşte olduğunu belirterek kendisi de o görüşe katılır ve bunu birtakım gerekçelerle izah etmeye çalışır.

-Bu, tehdî konusundaki diğer ayetlere daha uygundur. Yukardaki *فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ* ifadesinde görüldüğü üzere.

-Tehaddî, ancak indirilen şey (Yani Kur'ân) hakkındadır. Çünkü Cenab-ı Hakk, *وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا* "Eğer kulumuz (Muhammed)a indirdiğimiz hakkında şüphe ediyorsanız... buyurmuştur.

-Şayet zamiri Hz. Peygambere râci kılsak bu, ümmî olma hususunda, Hz. Peygamber gibi olmayanlardan, Kur'ân'ın benzerinin meydana gelmesinin mümkün olduğu vehmini ortaya çıkarır. Ama zamiri Kur'ân'a râci kılsak bu, ümmî olsun

²⁸ Yunûs, 10/20.

²⁹ Râzî, *Tefsir*, IX, 52.

³⁰ Yûnus, 10/38.

olmasının hiç kimsenin Kur'ân'ın bir mislini meydana getirmesinin mümkün olmadığına delalet eder. O hâlde bu görüş daha isabetlidir.³¹

Râzî'nin bu açıklamalarından onun, Kur'ân'ın i'câzını ayetlerden delil getirerek Kur'ân'ın içinde olduğunu ispatlamaya çalıştığı dolayısıyla da sarfe'ye pek kapı aralamadığı görülmektedir.

Râzî, Hûd suresindeki;

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَاذْعُوا مَنِ اسْتَعْظَمَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Yoksa: ‘Onu kendisi uydurdu’ mu diyorlar? De ki: ‘Eğer doğru sözlü iseniz onun surelerinin benzeri on tane sure uydurulmuş sure getirin ve Allah’tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın’³² ayetin tefsirinde konuyla ilgili daha net ifadeler kullanır. O şöyle der:

Kur'ân'ın hangi açıdan mu'ciz olduğu hususu, ulema arasında tartışma konusudur. Bu konuda ileri sürülen görüşler; fesâhat, üslûb içinde tenâkuz arz etmemesi, birçok ilmi ihtiva etmesi, sarfe ve gaybî haberler ihtiva etmesi şeklindedir. Yukardaki ayetin işaretiyle benim ve birçok âlimin görüşü, fesâhati yönündedir. Şayet Kur'ân'ın i'câz yönü, ilmi ihtivası, gaybî haberler içermesi veya mahiyetinde tenâkuz arz etmemesi olsaydı ayette geçen مُفْتَرِيَاتٍ /uydurulmuş, ifadesinin bir anlamı kalmazdı. Ama i'câz yönü fesâhati ile tahakkuk ediyorsa ki doğrusu da bu olur. Çünkü ister yalan ister doğru olsun fasîh bir kimsenin fesâhati sözlerinden anlaşılır. Yine Kur'ân'ın i'câz yönü sarfe'ye dayalı olursa, bu durumda fesâhat açısından düşük ve basit bir sözün delaleti, yüce ve değerli bir durumda olan bir sözden daha kuvvetli ve etkili olmuş olurdu.³³

Râzî, mantıksal çıkarsamalar eşliğinde vardığı bu düşünceleriyle aslında konuyla ilgili görüşünü net ifade etmektedir. Bakara suresinde beliren tereddütler bir anlamda bu ayetle izale edilmiş olmaktadır. Ancak Kur'ân'ın bütünlüğü ve tertibi esas alındığında daha sonra gelen İsrâ suresindeki 17/88. ayet ve Tûr suresindeki 52/34. ayetlerin tefsirinde Bakara suresindeki görüşlerine tekrar meylettği veya bir ikilem içerisinde kaldığı görülmektedir.

İsrâ suresindeki

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

“De ki: ‘Andolsun, insanlar ve cinler şu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için toplansalar ve birbirlerine yardımcı da olsalar onun bir benzerini getiremezler’³⁴ ayetin tefsirinde Râzî, Kur'ân'ın i'câz'ını Bakara suresinde (2/23) yeterince açıkladığını belirtip âlimlerin bu hususta iki görüş ileri sürdüklerini ifade eder: “Kimileri Kur'ân'ın

³¹ Râzî, *Tefsir*, IX, 78; I, 109.

³² Hûd, 11/13.

³³ Râzî, *Tefsir*, IX, 156.

³⁴ İsrâ, 17/88.

bizzat kendisinin mu'ciz olduğunu söylerken, kimileri de, Kur'ân'ın haddizâtında mu'ciz olmadığını, Kur'ân'a muârazada bulunmaya sevkeden sebepler pek çok kuvvetli olmasına rağmen, onları Kur'ân'a muâraza etmekten men edip çevirince, bu çevirme işi güçlü bir mucize olmuştur, demiştir. Bize göre bu konuda tercih edilen şudur: Biz, Kur'ân'ın bizzat kendisinin ya mu'ciz olduğunu veya olmadığını söyleriz. Eğer mu'ciz ise, netice zaten elde edilmiş olur. Yok eğer mu'ciz değilse ellerindeki yeteri kadar imkan, istek ve sebeplerin var olmasına ve herhangi bir engel ve meşguliyetin de olmamasına rağmen bu durumda Kur'ân'a muârazada bulunmaları onların üzerine vacip bir durum olurdu. Ayrıca onların bütün bu imkân ve sebeplere rağmen muârazada bulunmamaları âdetlere ters düşmüş olup, harikulade bir şey olmuş olur ve bu bakımdan da Kur'ân mu'ciz olmuş olur. Binaenaleyh, bizim bu babta tercih ettiğimiz görüş te budur."³⁵

Râzî'nin İsrâ suresindeki ayetle ilgili yukardaki açıklamalarının başında konuyla ilgili iki görüşün olduğunu belirttikten sonra söylediği "bize göre tercih edilen şudur" ifadesiyle sözkonusu iki görüşün ikisini birden benimsediğini göstermektedir. Yine açıklamalarının sonunda "bu babta tercih ettiğimiz görüş te budur" cümlesiyle de adeta bu görüşünü vurgulamaktadır.

Râzî, Tûr suresindeki,
فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ

"Eğer doğru sözlü iseler onun benzeri bir söz getirsinler öyleyse"³⁶ ayetin tefsirinde de paralel görüşlerini devam ettirmektedir. Râzî, şöyle der:

"Daha önce belirttiğimiz gibi Kur'ân'ın mu'ciz oluşunda bir şüphe yoktur. İnsanlık, Kur'ân'ın tehdidi karşısında ona yakın bir şeyi dahi ortaya koyamamıştır. Bu durum iki sebebe mebnî olarak tahakkuk eder. Ya Kur'ân fesâhati ile mu'ciz'dir ki bu görüş Ehli Sünnet'in çoğunluğunun görüşüdür. Ya da Allah'ın yetenekli insanlardan bu yeteneği alması ve Kur'ân'a yakın bir şey söylemeye karşı dillerini bağlaması sebebi ile benzerinin ortaya konamamasından dolayı mucizedir.

Gücü yeten bir kimsenin, güç yetireceği bir şeyden alıkonması, bir kimsenin kendisinden başkasının yapamayacağı bir şeyi yapması gibidir. Bir kimse, 'ben bu dağı hareket ettireceğim' derse buna ihtimal verilmez. Keza 'bir kimse ben şu elmayı yerinden kaldıracam ve bunu benden başka kimse yapamaz' derse buna da ihtimal verilmez. Ancak söz konusu iki iddia tahakkuk ettiğinde her iki hadise de mucize olur. Bu, bazı mütekellimlerin görüşü olup, bunda herhangi bir bozukluk da yoktur. Sonuç olarak her iki durumu ile (ya kendi içinde ya da karşı koyulmadığı için) de Kur'ân mu'cizdir."³⁷

Râzî'nin bu son açıklamalarındaki misalinde açıkça kendisiyle tenâkuza düştüğü görülmektedir. Konunun başında sarfe görüşünü eleştirirken 'birinci nokta' başlığı altında verdiği misalin bir benzerini verip (Bir peygamberin elini başının üstüne

³⁵ Râzî, *Tefsir*, XI, 45-46.

³⁶ Tûr, 52/34.

³⁷ Râzî, *Tefsir*, XIV, 222.

koyması ve bunu peygamberliğine delil olarak göstermesi) bunun İ'cazu'l-Kur'ân'ı açıklamak için uygun bir misal teşkil etmediğini söylemişti. Burada ise elmanın kaldırılmasını ve bunu bir başkasının yapamamasını geçerli bir örnek kabul etmektedir.

Gereksiz birtakım tekrarlar içerse de Râzî'den direkt yaptığımız alıntılarda onun konuyla ilgili sözleri her yöne yorumlanabilecek niteliktedir. Yani konu bir çelişki ve tereddüt hâli arz etmektedir. Buraya kadar özetlenecek olursa Râzî'nin İ'câz görüşü iki farklı başlık altında tezahür etmektedir. Birincisi: Kur'ân'ın İ'câzı kendi içinde ve özünde olup sergilediği üslup ve fesâhatindedir. İkincisi: Kur'ân, kendisine muârazada bulunulması engellendiği için mu'cizdir.

Râzî'nin bu farklı yorumlanabilecek tarzdaki görüşleri konuyla ilgili araştırmada bulunan araştırmacılarda da şaşkınlık yaratmış, bunun neticesinde birtakım ideolojik mülâhazaların da etkisiyle farklı görüşler ortaya atılmıştır. *Fahruddin er-Râzî Belâğîyyen* adlı eserinde Mahir Mehdi Hilal, konuyu kendi görüşlerine uygun olarak yorumlayabileceği şekilde Râzî'nin görüşlerini problemsiz bir şekilde ele alır.³⁸ Yine, *er-Râzî Müfessiren* adlı eserin sahibi Muhsin Abdulhamid, "el-İ'câzu'l-Beyânî İnde'l-İmâmi'r-Râzî" adlı tebliğinde³⁹ Rıdvan Cemal el-Atreş, konuya yüzeysel bir şekilde yaklaşıp herhangi bir çelişkidenden bahsetmez.⁴⁰ Ancak Muhammed Salih ez-Zerkan, *Fahruddin er-Râzî ve Erâuhu'l-Kelâmiyye ve'l-Felsefiyye*⁴¹ adlı eserinde Râzî'nin başlangıçta insanların fesâhat ve belâgat yönünden Kur'ân'ın benzerini meydana getirmelerinin mümkün olmadığını savunduğunu ancak daha sonraları *sarfe* nazariyesine meylettğini belirtir. Ezher ulemâsından Ali Muhammed Hasan, Râzî'ye yönelik ortaya atılan sarfe iddiasına karşı savunma niteliğinde ele aldığı *Mezhebu'r-Râzî fi İ'câzi'l-Kur'ân* adlı makalesinde Râzî'nin bazı cümlelerdeki açık ifadeleri karşısındaki şaşkınlığını gizleyemez.⁴² Ayhan Erdoğan tarafından hazırlanan *Fahrettin Râzî'ye Göre Kur'ân'da İ'câz Sorunu* adlı kitapçıkta konuyla ilgili varılan neticede Râzî'nin her iki düşünceyi birden benimsediği belirtilir.⁴³

Râzî, tehdâdin mertebeleri ve Kur'ân'dan mu'ciz olan miktar ile ilgili açıklamalarda da bulunur. Ona göre müşriklere tehdâdî dört mertebede tahakkuk etmiştir:

–“O halde, Allah katından daha fazla hidayet eden bir kitap getirin bakalım.”⁴⁴

³⁸ Hilal, Mahir Mehdi, *Fahruddin er-Râzî Belâğîyyen*, Irak 1977, s. 194.

³⁹ el-Atreş, Rıdvan Cemal, "el-İ'câzu'l-Beyânî İnde'l-İmâmi'r-Râzî", el-Mu'temeru's-Sâlis li'l-Lugati'l-Arabiyye ve Adâbuha, Malezya İslam Üniversitesi 2011, s. 31-49.

⁴⁰ Muhsin Abdulhamid, *er-Râzî Müfessiren*, Irak 1974, s. 231.

⁴¹ ez-Zerkan, *Fahruddin er-Râzî ve Erâuhu'l-Kelâmiyye ve'l-Felsefiyye*, s. 571-572.

⁴² Hasan, Ali Muhammed, *Mezhebu'r-Râzî fi İ'câzi'l-Kur'ân*, Mecelletu'l-Va'yi'l-İslâmî, Kuveyt, Yıl:3, Sayı: 25.

⁴³ Erdoğan, Ayhan, *Fahrettin Râzî'ye Göre Kur'ân'da İ'câz Sorunu*, Kutluboğa Yay. Konya 2000, s. 57.

⁴⁴ Kasas, 49.

-“De ki: ‘Andolsun, insanlar ve cinler şu Kur’ân’ın bir benzerini getirmek için toplansalar ve birbirlerine yardımcı da olsalar onun bir benzerini getiremezler”⁴⁵

-“Yoksa: ‘Onu kendisi uydurdu’ mu diyorlar? De ki: ‘Eğer doğru sözlü iseniz onun surelerinin benzeri on tane sure uydurulmuş sure getirin ve Allah’tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın’⁴⁶

-“Haydi O (Kur’ân’ın sureleri) gibi bir sure getirin.”⁴⁷

فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ ayeti, Kevser, Asr ve Kafirun sureleri gibi kısa surelere de şamildir. Hâlbuki biz zaruri olarak bu gibi surelerin benzerinin veya onların derecelerine yakın olanların getirilebileceğini biliriz. Bu durumda bu surelerin benzerini meydana getirmek insanoğlunun gücü dâhilinde değil dersiniz, bu mükâbere (inad sebebiyle bile bile inkâr) olur. Böylesi mükâberelere teşebbüs etmek ise dine karşı tenkit kapısını açar. İşte bundan dolayı ikinci yolun doğru olduğunu söylüyoruz. Buna göre eğer bir sure fesâhatiyle i’câz seviyesine ulaşıyorsa istenen hâsıl olmuştur. Eğer sure bu seviyeye ulaşmıyor ise, Arapların Kur’ân’ın tehadîsine cevap vermek için bütün imkân ve sebeplere sahip olmalarına rağmen muârazada bulunmamaları yine mucizedir. Sonuçta her iki duruma göre de i’câz meydana gelmiş olur.⁴⁸

Râzî’nin yukardaki açıklamalarından onun kısa surelerden misal verdiği ve daha çok Kur’ân’ın sonlarında yer alan surelere temkinli yaklaştığı görülmektedir. Sanki ona göre bir surenin i’câzı, Kur’ân’ın bir parçasını teşkil etmekle değil, fesâhat ve belagatte belli bir seviyeye ulaşmasıyla mümkün olmaktadır. Bu düşüncenin Râzî’de Yûnus suresindeki فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ ayetin tefsirinde sarfettiği “Tercih edilen odur ki: Tehaddîde, adet kastedilmeksizin yalnızca oluşumu ve yapısı itibariyle edebî düzeyde belli bir kuvvet arz eden sureler kastedilmiştir” ifadesiyle iyice benimsendiği görülmektedir. Ayrıca Râzî, “Onun benzeri bir sure getirin” buyruğunun Yûnus suresinde yer aldığını, dolayısıyla da söz konusu ifadeyle kastedilenin Yûnus suresi gibi bir sure getirin demek olduğunu belirtir.⁴⁹

Kısa sureler için sergilediği temkinli yaklaşım hususunda da Râzî’de bir tereddüt var gibi görünmektedir. Daha önce kaleme aldığı Nihâyetu’l-Îcâz’ında Kevser suresinin i’câz yönü diye bir başlık açarak muhteva, üslup ve fesâhat açısından sureyi kritize eder.⁵⁰ Râzî, tefsirinde de Kevser suresi hakkında muhteva ve üslup olarak bilinen ve genel birtakım değerlendirmelerde bulunarak müşriklerin bir benzerini ortaya koymadıklarını belirtir. Görüldüğü üzere Râzî’deki tereddüt halen devam etmektedir. Başlangıçta sarfe hakkındaki olumsuz tavır, tefsirinde uygulamalı olarak kendini hissettirmektedir. Tüm bu bilgilerin ışığında anladığımız kadıyla Râzî’ye göre Kur’ân’ın i’câzı, fesâhati yönünde olup, fesâhati ile mu’ciz olmayan bölümler ise,

⁴⁵ İsrâ, 17/88.

⁴⁶ Hûd, 11/13.

⁴⁷ Bakara, 2/23.

⁴⁸ Râzî, Tefsir, I, 108.

⁴⁹ Râzî, Tefsir, IX, 78.

⁵⁰ Râzî, Nihâyetu’l-Îcâz, s. 236-241.

sarfe'den dolayı muârazada bulunulmadığı için mu'cizdir. Râzî'nin i'câzla ilgili görüşünü bu şekilde belirttikten sonra şimdi Râzî'nin i'câzda sıklıkla üzerinde durduğu fesâhat anlayışını incelemeye geçelim.

b. Fesâhat

Kur'ân, şiir veya nesir düzeyinde olsun, ulaştırmak istediği mesajı ifade etmek üzere seçmiş olduğu kelimeler ve bu kelimelerin oluşturduğu te'lifindeki üstün başarısıyla diğer söz/metinlerden farklılık arz etmektedir. Kur'ân'ın inişinden günümüze kadar metin yapısı ve hitâbetiyle Arap üslûbundan farklılık gösterdiği, cümlelerinin etkileyici bir yapıya sahip olduğu, ibaresi ile medlûlü arasında tam bir uyum içinde olduğu hususu tüm dilbilimcilerce müsellemler bir konudur. Kur'ân üzerinde tefekkür edenler onun bu gizemli yapısı üzerinde gayret sarfetmişlerdir. Nitekim Allah (cc) Kur'ân'da bu hususa dikkat çekmek üzere "*Kur'ân'ı düşünmezler mi? Şayet Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda bir sürü çelişki bulacaklardı*"⁵¹

Yukarda değindiğimiz üzere Kur'ân'ın genel olarak belâgati yönüyle mu'ciz olduğu konusu ulemanın ekseri tarafından kabul görmüş olmakla birlikte, herkes onu kendine göre farklı bir şekilde ifade etmiştir. Râzî de aslında fesâhat kavramıyla en genel anlamda belâgat ilmini kastetmektedir. Kavramların daha tam oluşmadığı bu dönemde bu karmaşıklık tabî görülmelidir. Râzî, Nihayetu'l-İcâz'ında Kur'ân'ın fesâhate dayalı i'câzını değerlendirebilmek ve i'câzı meydana getiren öğeleri kavrayabilmek için birtakım bilgilerin bilinmesinin gerekliliğine vurguda bulunarak cümlelerin teşekkülü ve yapısı, teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye ve nazım gibi belâgat ilminin konu başlıklarını ele alır. Zaten kitabının adı da bu anlamı çağrıştırmaktadır.

Râzî'nin fesâhate dair görüşleri, aslında kitaplarını özetlediği selefi Abdulkahir el-Cürçânî'nin görüşleriyle paralellik arz etmektedir. Her ikisi de i'câzı, lafız, mana ve nazım üçlüsünün bileşiminde ararlar. Onlara göre bir kelâmın, mütekelliminin maksadını ifade edebilmesi ve muhatapta etki bırakması için lafız, mana ve nazım örgüsünü bünyesinde barındırması gerekir. Lafızlar, tek başlarına bir anlam ifade etmeyip, içimizdeki manaları muhataba iletmede kullanılan formatlardır. Mana ise, söz konusu formatlarla ifade edilen şeylerdir. Bu şekilde lafızlar dilsel kurallar eşliğinde bir araya gelerek cümle içinde oluşturdukları anlam örgüsü (te'lif) sayesinde edebî bir hâl olarak anlam kazanırlar Cürçânî'ye ait olan bu anlam örgüsü nazm (sözdizimi) diye tarif edilir.⁵²

Râzî, Kur'ân'ın i'câzı sadedinde Kur'ân fesâhati ile dönemin mevcut Arap dili fesâhati arasında karşılaştırmalarda bulunarak Kur'ân fesâhatinin üstünlüğünü ortaya koymaya çalışır. Ona göre Kur'ân'da (zâhiren) onun fesâhatinin noksanlığını gerektiren birçok hususun bulunmasına rağmen, fesâhat hususunda Kur'ân, ondan öte

⁵¹ Nisâ, 4/42.

⁵² Geniş bilgi için; Abbas, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 65.

bir nokta bulunmayan bir zirveye ulaşmıştır. Bu da onun bir mucize olduğuna delalet eder. Râzî, söz konusu öğeleri şu şekilde sıralar:

Birincisi: Arapların fesâhatinin çoğu, mesela devenin, atın, câriyenin, hükümdarın veya bir darbenin ya da mızrak vuruşunun, bir harbin yahutta bir baskının nitelenmesi gibi müşahedeleri niteleme konusundadır. Hâlbuki, Kur'ân'da buna dair hiçbir şey bulunmamaktadır. Bu sebeple Kur'ân'ı Kerim'de, Arapların konuşmalarında ittifakla kullandıkları fasîh lafızların bulunmaması gerekirdi.

İkincisi: Cenab-ı Hak, Kur'ân'ın tamamında doğruluk yolunu gözetmiş, yalandan ise sakınmıştır. Yalanı terk edip doğruya yapışan her şair, şiirinin derecesini düşürmüş ve iyi bir şair olamamıştır. Lebîd ibn Rebia ile Hassân ibn Sâbit'i görmez misin? Onlar müslüman olunca, onların şiirlerinin derecesi düşmüştür. Güzellik bakımından bunların İslamî dönemdeki şiirleri, cahiliye dönemindeki şiirleri gibi değildir. Halbuki Cenab-ı Hak, yalandan ve abartmaktan münezzeh olmakla gördüğü gibi Kur'ân-ı son derece fasîh bir şekilde indirmiştir.

Üçüncüsü: Fasîh bir söz, fasîh bir şiir, bir kaside ancak bir veya iki beyitte bulunabilir. Diğerleri böyle olmaz. Hâlbuki Kur'ân böyle değildir. Onun tamamı fasîhtir; öyle ki yarattıkları, Kur'ân'ın bir cümlesini meydana getirmekten aciz oldukları gibi, tamamını meydana getirebilmekten de aciz olmuşlardır.

Dördüncüsü: Bir şeyi vafederken fasîh bir şiir söyleyen herkes, bu vasfı tekrarladığında, bu kimsenin bu ikinci sözü, o şeyi niteleme hususunda birincisi gibi etkili olamaz. Hâlbuki Kur'ân'da çok tekrar bulunmaktadır; bununla beraber hepsi de fesâhatte had noktaya varmış ve aralarında da asla bir farklılık görülmemiştir.

Beşincisi: Cenab-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de ibadetlerin vacip, günahların yasak olduğunu bildirme; güzel ahlaka teşvik, dünyaya önem vermeyip âhireti üstün tutmak gibi konulara yer vermiştir. Bu gibi konular da fesâhatin azlığını gerektirir.

Altıncısı: Araplar şöyle demişlerdir: İmrü'l-Kays'ın şiiri, neşelendiğinde veya kadınları zikredip atları nitelediğinde; Nâbiğa'nın şiiri, korku konusunda; A'sâ'nın şiiri, istek ve içkiyi niteleme hususunda; Züheyr'in şiiri de istek ve ümitler anında güzeldir. Özet olarak, her şair bir dalda güzel söz söyler, bu dalın dışında o şairin şiiri zayıf olur. Kur'ân'a gelince, O bütün dallarda fesâhatin doruğuna ulaşmış olarak indirilmiştir. Bakmaz mısın ki Cenab-ı Hak, terğîb hususunda:

"Hiç kimse, onlar için ne gibi göz aydınlıklarının gizlenmiş olduğunu bilemez." (Secde, 32/17)

"Orada canlarının arzulayacağı ve gözlerin hoşlanacağı her şey vardır." (Zuhruf, 43/71)

Terhîb hususunda:

"Allah'ın sizi kara tarafından yere geçirmesinden veya üzerinizde çakıllı bir kasırga yollamasından emin mi oldunuz? Sonra da kendinize bir vekil bulamayacaksınız. Yoksa O'nun sizi oraya tekrar döndürüp de, üstünüze belinizi kırarak bir fırtına yollamasından, neticede de yaptığımız nankörlük sebebiyle sizi boğmasından emin misiniz? Siz bize karşı, sizin öcünüzü alacak hiç kimse bulamayacaksınız." (İsra, 17/68-69)

“Gökteki olandan, onun sizi yere batırvermesinden emin mi oldunuz. O zaman bakarsınız ki o (yeryüzü) çalkalanmaktadır. Yoksa gökteki, üstünüze taş yağdırıcı (bir rüzgar) göndermesinden emin mi oldunuz? Siz o zaman tehdidimin nice olduğunu bileceksiniz?” (Mülk, 67/16-17)

“(Hakka karşı) inad eden her zorba ise (sonunda) bin pişman oldu. Onun önünde de cehennem vardır. Ona irinli su içirilecektir. Öyle ki o, bunu zorla yutmaya çalışacak, bir türlü yutamayacak, her yandan kendisine ölüm gelecek ama ölemeyecek...” (İbrahim, 14/15-17) buyurmuştur.

“İşte biz onların her birini günahı sebebiyle yakaladık. İşte kiminin tepesine (taş yağdıran) bir kasırga gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yere batırdık, kimini de suda boğduk...” (Ankebut, 29/40).

Yine nasihat hususunda daha güzeli söylenemeyecek bir biçimde;

“Şimdi sen bana haber ver: Biz onları senelerce yaşatıp faydelendirsek de..” (Şuâ’ra, 26/205) buyurmuştur.

İlahiyat hususunda da;

“Allah, her dışının neye gebe olacağını, rahimlerin neyi eksik, neyi fazla yapacağını bilir. O’nun nezdinde her şey ölçü ileler.” (Ra’d, 13/8) buyurmuştur.

Yedincisi: Kur’ân bütün ilimlerin temelidir. Mesela, Kelâm ilminin tamamı Kur’ân’da mevcuttur. Fıkıhın tamamı Kur’ân’dan alınmıştır. Yine usul-ü fıkıh, nahiv ve lügat, tasavvuf ilimleri, ahiret haberleri ve güzel ahlak prensipleri de Kur’ân’da mevcuttur.⁵³

Râzî, bu bağlamda Arapların üslûbuyla Kur’ân’ın üslûbu arasında bir karşılaştırmada bulunma sadedinde *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ* “Kısasta sizin için hayat vardır”⁵⁴ ayeti ile Arap mesellerinden *الْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ* “Ölüm cezası, öldürme fiiline karşı en caydırıcıdır” meseli arasında bir mukayesede bulunarak⁵⁵ neticede ayeti tercih etme nedenini, onun

⁵³ Râzî, *Tefsir*, I, 107-108.

⁵⁴ Bakara, 2/179.

⁵⁵ Razi ilgili mukayeseyi şöyle yapar:

a) *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ* ayeti, Arapların ortaya attığı bütün ifadelerden daha kısadır. Çünkü *وَلَكُمْ* ifadesi, bu mukayesenin dışındadır. Zira söylenilen sözlerin hepsinde böyle bir takdir mutlaka vardır. Çünkü *قَتْلُ الْقِصَاصِ* ifadesinde *وَلَكُمْ* ifadesini takdir etmek gerekir. *الْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ* ifadesinde de durum aynıdır. İyice düşünüldüğünde *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ* ayetinin, onların *الْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ* ifadesinden daha kısa olduğu görülür.

b) Onların *الْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ* sözünün zâhiri, bir şeyin kendisinin yok olmasının sebebi olmasını ifade etmektedir ki bu imkansızdır. Oysa, *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ* ayeti böyle değildir. Çünkü zikredilen husus, öldürmenin bir çeşidi olan kısastır. Sonra Cenâb-ı Hakk, o kısası mutlak hayatın sebebi kılmamıştır. Çünkü ‘hayat’ kelimesini nekre olarak getirmiştir. Aksine Allah, kısası hayat çeşitlerinden bir çeşidini sebebi kılmıştır.

c) Onların *الْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ* sözlerinde, *قَتْلُ* lafzı tekrar edilmiştir. Halbuki, *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ* ayeti böyle değildir.

d) *الْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ* diyen kimsenin bu sözü, sadece katillikten vazgeçmeyi ifade eder. Halbuki, *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ* ayeti, hem öldürmekten, hem yaralamaktan, hem de bunların dışındaki benzer şeylerden vazgeçmeyi ifade eder. Binaenaleyh bu ayet, daha çok mana ihtiva etmiştir.

vezin ayrıcalığında değil, sahip olduğu anlatım üstünlüğünden kaynaklandığını belirtir. Râzî, sözlerini şöyle sürdürür:

Bir surenin nazımının inceliklerini araştıran ve terkinin güzelliğini inceleyen kişi bilir ki Kur'ân, kelimelerinin fesâhati manalarının yüceliği yanında ayetlerin nazmı ve tertibi noktasında da mu'cizdir.⁵⁶

Râzî, üslûba dair yukardaki açıklamalarıyla bir anlamda nazım teorisi bağlamında görüşlerini bir çerçeveye yerleştirmeye çalışmaktadır. Yine O, ayetlerin düzeni, önceki ve sonraki ayetlerle bağlantısı, kullanılan kelimenin niçin seçildiği üzerinde özel olarak durarak bu ilgiyi kelime, ayet ve sure bazında da ortaya koymaya çalışır.

Râzî, konuyla ilgili şöyle bir misal verir:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ

“ Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa..”⁵⁷ ayetinde sözdizimi gereği عَلَى سَفَرٍ ifadesi yerine أو مسافرا denmesi gerekirdi. Râzî, bu durumu şöyle açıklar: Hastalık başlı başına bir durum olup, aynı zamanda bir sıfattır. Ya vardır ya da yoktur. Yolculuk ise farklı bir durumdur. Mesela kişi bir evde konaklayıp gecelerse, oradaki ikameti yolculuktan sayılır. Bu durumda söz konusu kişi o anda gerçekten yolcu olmadığı hâlde yolcu hükmünde olmaktadır.⁵⁸

Râzî, buna benzer, ayetler ve sureler arasında ilgi, surenin başı ve sonuyla arasındaki ilgi, surelerdeki bütünlük ve ayetler arasındaki uyum gibi hususlarda tefsirinde bolca hususlara değinir.

Değerlendirme ve Sonuç

Kur'ân'ın Hz. Peygamber (sav)'in mucizesi olduğu âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen bir husustur. İslamın ilk dönemlerinde Müslümanların Kur'ân'ın teorik yönünden ziyade daha çok pratik/amelî yönü üzerinde durmaları, i'câz konusunun gündeme taşınmasını ertelemiş, sonraki dönemlerde İslâmî futuhâtın genişlemesiyle mevâlî denen unsurların da İslam'a dâhil olmasıyla düşünce alanında birtakım karmaşıklıklar ve sıkıntılar belirmiş ve bu süreçte izaha kavuşturulması gereken konulardan birisi de Kur'ân'ın i'câzı meselesi olmuştur. Konu, başlangıçta dil, nahiv ve tefsir kaynaklarında daha çok bablar veya söz arasında zikredilirken hicrî III. asırdan itibaren müstakil eserler halinde yazılmaya başlanmış ve bu te'lif süreci günümüze kadar devam etmektedir.

e) ölümü nefyemek, hayatın bulunması manasını tazammun ettiği için ikinci derecede matlubdur. Ayet ise, matlub olan hayatın kendisine delalet eder.

f) Öldürmeyi nefyedici olmayıp aksine öldürmenin artmasının sebebi olduğu halde, haksız yere öldürme de bir öldürmedir. Öldürmenin meydana gelmesine mâni olacak olan, belli bir şekildeki öldürmedir ki bu da kısastır. Buna göre onların sözlerinin zâhiri bâtıldır. Ayete gelince, ayetin hem zâhiri manası hem de takdîri manası yerindedir. Böylece ayet ile Arapların ifadeleri arasındaki farklılık açıkça ortaya çıkmaktadır. Bkz. Râzî, Tefsir, III, 49.

⁵⁶ Râzî, Tefsir, III, 49.

⁵⁷ Bakara, 2/184.

⁵⁸ Râzî, Tefsir, III/65.

Kur'ân'ın hangi yönden mu'ciz olduğu hususu öteden beri tartışma konusu olmuş, yukarda değindiğimiz gibi Suyûtî'nin tespitiyle yaklaşık 22 görüş ortaya atılmıştır. Ancak bu görüşlerin çoğunda i'câz'da elzem olan tehaddî ilkesine riayet edilmediği için söz konusu görüşlere pek itibar edilmemiş, görüşler arasında sarfe ve fesâhat bu tartışmaların odak noktasını teşkil etmiştir.

Râzî de i'câz'da bu geleneğe uymuş, düşüncelerini sarfe ve fesâhat çerçevesinde temellendirmeye çalışmıştır. Nihayetü'l-Îcâz eseri sürecinde Abdulkahir el-Cürcânî'nin görüşlerinin etkisiyle başlangıçta i'câzın fesâhat yönünde olduğu düşüncesinde kararlı görünen Râzî'nin, tefsirinde bu düşüncesinden kısmen vazgeçtiği ve sarfe'ye yöneldiği görülmektedir. Ama o, herhâlükarda Kur'ân'ın mu'ciz yönünün fesâhat olduğunu belirtir. Ona göre İ'câzu'l-Kur'ân, surelerin eriştiği fesâhat derecesiyle gerçekleşir. Fesâhat derecesine erişmeyen bölüm veya sureler de sarfe'den dolayı muârazada bulunmadığı için mu'cizdir. Dolayısıyla herhâlükarda Kur'ân mu'cizdir. Râzî, kısmen çelişki arz eden bu iki görüşü aynı anda savunur. Ona göre Kur'ân'da fesâhatiyle mu'ciz sureler olduğu gibi bu seviyede olmayan sureler de vardır. Yûnus suresindeki *فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ* "Öyleyse onun benzeri bir sure yapın" ayette kastedilen herhangi bir sure değil, bu ifadenin içinde geçtiği Yûnus suresidir. Râzî, i'câz için, fesâhatin yüceliğini temel kıstas olarak alır. Kur'ân'da gabya dair haberler içeren ve yine zengin muhtevaya sahip ilmî ayetler de beşerin gücünün üstünde mu'ciz ayetlerdir. Ancak tehaddî konusu olan, Kur'ân'ın üstün ve yüce fesâhatidir.

Razi, i'câz noktasında her ne kadar net bir tutum sergileyemezse de i'câz'ın ispatı ve izâhı sadedinde kaleme aldığı Nihayetü'l-Îcâz eseriyle Cürcânî tarafından dağınık ve sistemsiz bir şekilde temelleri atılan belâgat ilmine ciddi bir sistem kazandırmış, bu alanda kendisinden sonrakiler için de önemli bir kaynak olmuştur. Râzî'nin bu çabası belâgat ilminin tekâmülü için önemli bir adımdır.

Ayrıca i'câzın fesâhat boyutunun izâhı sadedinde ayetler arasındaki uyum, surelerin kendi içinde ve bir önceki ve sonraki sure ile arasındaki ilişki, Kur'ân'a bütüncül bir yaklaşım vb. hususlar Râzî'nin sistematik hâle getirmeye çalıştığı konular arasında yer almaktadır. Râzî'nin bu çabaları tefsir metodolojisi için bir hayli önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ABBAS, Fadl Hasan, *İ'cazu'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Furkân, Amman, 1991.

-İtkânu'l-Burhân fî Ullûmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Furkân, Amman, 1997.

ABDULHAMİD, Muhsin, *er-Râzî Müfessiren*, Irak, 1974.

ARPA, Abdulmuttalip, "İzzüddin b. Abdusselam ve Kur'ân Çalışmaları", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 21, (2010/1).

ARPA, Enver, "İ'câzu'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım" AÜİFD, XLIII (2002/1)

- ATREŞ**, Rıdvan Cemal, “el-İ’câzu’l-Beyânî İnde’l-İmâmi’r-Râzî”, el-Mu’temerü’s-Sâlis li’l-Lugati’l-Arabiyye ve Adâbuha, Malezya İslam Üniversitesi 2011.
- BİNTU’Ş-ŞATÎ**, Aişe Abdurrahman, *İ’câzü’l-Beyânî li’l-Kur’an*, Darü’l-Mearif, Mısır, 1971.
- BOZ**, Halit, “Kur’ânî Medeniyet ile Diri Kalmak”, The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS), C. 6, S. 1, January 2013.
- CÜRCÂNÎ**, Muhammed b. Ali, *et-Ta’rîfât*, Dâru’l-Kittâbi’l-Arabî, Beyrut, 1992.
- ERDOĞAN**, Ayhan, *Fahrettin Râzî’ye Göre Kur’an’da İ’câz Sorunu*, Konya: Kutluboğa, 2000.
- GÜMRÜKÇÜOĞLU**, Süleyman, “Kur’an’da Allah ve İnsan Arasındaki İletişim Kodları” The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS), C. 6, S. 4, April 2013.
- HASAN**, Ali Muhammed, *Mezhebu’r-Râzî fi İ’câzi’l-Kur’an*, Mecelletu’l-Va’yi’l-İslâmî, Kuveyt.ty.
- HATİB**, Abdulkarim, *el-İ’câz fi Dirâsâti’s-Sâbikîn*, Beyrut, 1964.
- HİLAL**, Mahir Mehdi, *Fahrüddin er-Râzî Belâğiyen*, Irak, 1977.
- İSFAHÂNÎ**, Rağıb, *el-Müfredât*, thk. Muhammed Halefullah, Mektebetu Anclo el-Mısriyye, Kahire, ty.
- KATTÂN**, Mennâ’, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’an*, Beyrut, 1980.
- KURTUBÎ**, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’an*, Dâru Alemi’l-Kutub, Riyad, 2003.
- RÂFİÎ**, Mustafa Sadık, *İ’câzu’l-Kur’an ve’l-Belâğ’e’n-Nebeviyye*, Daru’l-Kitâbi’l-Arabi, Beyrut, 1973.
- RÂZÎ**, Fahreddin, *Nihayetu’l-İcâz fi Dirayeti’l-İ’câz*, thk. Nasullah Hacımüftüoğlu, Daru Sadr, Beyrut, 2004,
- et-Tefsiru’l-Kebîr*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- el-Mebâhisu’l-Meşrikiyye*, (nşr. Mu’tasım-Billah el-Bağdâdî), Beyrut 1990.
- en-Nübüvât*, (nşr. Ahmed Hicâzî, es-Sekkâ), Beyrut 1986.
- SUYÛTÎ**, Celaleddin, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’an*, thk. Mustafa Dib Alboğa, Dâru İbn Kesir, Dimaşk 1987.
- ŞEYHÛN**, Mahmud es-Seyyid, *el-İ’câz fi Nazmi’l-Kur’an*, Mektebetu’l-Kuliyati’l-Ezheriyye, Kahire, 1978.
- YAVUZ**, Yusuf Şevki, *Fahreddin er-Râzî’ DİA*, XII/89, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1995.
- ZEBÎDÎ**, Muhammed Murteza, *Tâcu’l-Arûs*, Kuveyt, 1975.
- ZERKÂN**, Muhammed Salih, *Fahrüddin er-Râzî ve Erâuhu’l-Kelâmiyye ve’l-Felsefiyye*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1963.
- ZERKÂNÎ**, Muhammed Abdulazim, *Menâhilü’l-İrfân fi Ulûmi’l-Kur’an*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, ty.
- ZERKEŞÎ**, Bedruddin Muhammed, *el-Burhân fi Ulûmi’k-Kur’an*, (thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim), Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-Arabiyye, Beyrut, 1957.